

Huisspitsmuis

Crocidura russula

De huisspitsmuis behoort tot de groep van de wittandspitsmuizen. De rugvacht is rossig tot donkerbruin en gaat zonder scherpe scheiding over in de grijze buik. Met een kop-romplengte tot 9 cm, staartlengte tot 4,5 cm en een gewicht tot 19 g is hij relatief groot. De soort is overwegend nachtactief. In maart-oktober werpt een vrouwtje 3-4 keer 3-6 jongen. Bij aanvang van het voortplantingsseizoen bestaat de populatie nagenoeg volledig uit dieren van het vorige jaar, maar eind juli zijn deze al vrijwel allemaal vervangen door de nieuwe generatie, terwijl slechts 0,5% de tweede winter overleeft. Naar schatting leven er in een dorps omgeving 75-100 dieren per hectare. Huisspitsmuizen houden geen winterslaap, maar kunnen in koude periodes in lethargische toestand geraken, waarbij de lichaamstemperatuur tot 18°C zakt (CHURCHFIELD 1990). Huisspitsmuizen maken soms wel 20% van de in kerkuilbraakballen gevonden prooidieren uit (DE BRUIJN 1979). In deze atlas is meer dan de helft van de waarnemingen gebaseerd op braakbalvondsten.

Leefomgeving

De huisspitsmuis leeft in zeer verschillende droge of vochtige biotopen, zoals bossen en struikgewas, in open landschap en in tuinen. In het middelgebergte en aan de noordrand van het verspreidingsgebied is de huisspitsmuis een soort van bebouwde omgeving (GENOUD & HUTTERER 1990). De dieren maken hun nesten in holletjes tussen bijvoorbeeld bladerhopen of stenen.

Voedsel

Het voedsel bestaat vrijwel uitsluitend uit dierlijk materiaal: insecten en andere kleine ongewervelden, zoals spinnen, pissebedden of duizendpoten. Huisspitsmuizen eten dagelijks hun eigen gewicht aan voedsel (NAGEL 2005).

Areaal

De soort leeft op relatief droge en warme plekken, maar in het zuiden ook in vochtigere biotopen (GENOUD & HUTTERER 1990). Het areaal strekt zich uit van Nederland en Noordwest-Duitsland tot Marokko en Algerije. De oostgrens loopt via Midden-Duitsland langs de Alpen tot de Middellandse Zee. Frankrijk, Portugal en Spanje zijn volledig bezet. De soort ontbreekt op de Britse Eilanden (MITCHELL-JONES ET AL. 1999).

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

In een vuursteengroeve bij Margraten in Zuid-Limburg zijn resten van een huisspitsmuis gevonden in een laag uit het Midden-Neolithicum (4200-2851 v.Chr.), maar het is niet uitgesloten dat het dier pas naderhand in de mijnschacht is gevallen (FELDER & CUPEDO 1998). Bij opgravingen op Schokland in de Noordoostpolder zijn resten gevonden in een laag uit de Vroege Bronstijd (2000-1851 v.Chr.) (GEHASSE 1995). Bij opgravingen voor de Betuwelijn zijn in Meteren (GE) huisspitsmuisresten gevonden uit de IJzertijd (450-350 v.Chr.) (BUITENHUIS & HALICI 2002).

Historische gegevens tot 1946

Bij een opgraving in Middelburg werden resten van een huisspitsmuis aangetroffen in een laag uit de jaren 1250-

▶
Huisspitsmuis.
Foto: Bram Conings.
Greater white-toothed shrew.

1500 (BEERENBOUT & ESSER 2005). Uit opgravingen Noord-Brabant en Limburg in Breda (JONG ET AL. 1997), Eindhoven (ESSER 2008) en Roermond (VAN DIJK 2008) blijkt dat de huisspitsmuis in de vijftiende en zestiende eeuw met zekerheid in het zuiden van Nederland aanwezig was.

Volgens Van Bemmelen (1866) en Ritzema Bos (1879) kwam de soort in de tweede helft van de negentiende eeuw waarschijnlijk in het gehele land voor, hoewel Eykman (1937) dit aanscherpte als 'wordt bijna overal aangetroffen, echter nergens algemeen, en schijnt in het Noorden zelfs te ontbreken'. Voor Friesland werd dat beeld nadien bevestigd (VAN DEN BRINK 1954). In 1930-1945 ontbreken gegevens voor Groningen, Friesland en Drenthe (HOEKSTRA 1992B).

Periode 1946-1969

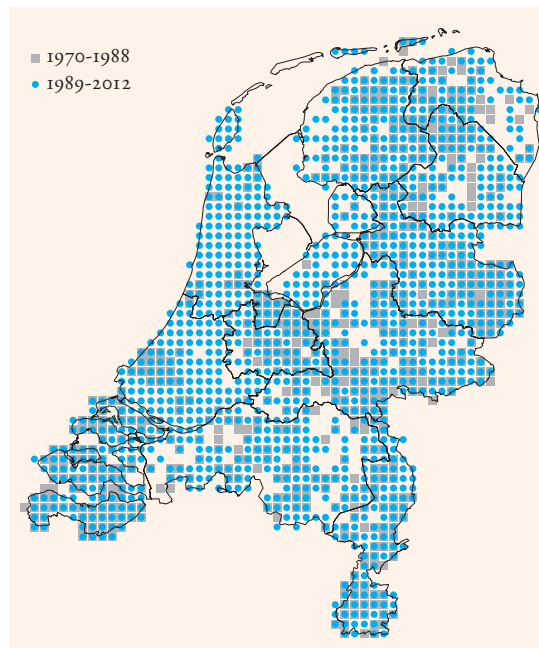
Tot 1962 werd de huisspitsmuis overwegend aangetroffen op de pleistocene zandgronden, inclusief het voormalige eiland Wieringen, maar niet op Urk. Uit de provincies Groningen, Drenthe en Friesland (met uitzondering van het zuidoosten) zijn geen waarnemingen bekend, en evenmin van de Waddeneilanden (IJSSSELING & SCHEYGROND 1962). Nadat in dat jaar een bruikbare determinatietabel voor schedelkenmerken verscheen (HUSSON 1962), werd de soort ook in Drenthe gevonden, in het dal van de Hunze (VAN WIJNGAARDEN ET AL. 1971). Ook in de zeeklei- en laagveengebieden van West- en Noord-Nederland lijkt de huisspitsmuis te ontbreken, uitgezonderd het (voormalige) eiland Schokland in de Noordoostpolder. Het voorkomen in de duinstreek is onzeker: uit de duinen zijn alleen vondsten uit braakballen bekend. De aanwezigheid van de huisspitsmuis blijkt in ons land altijd gekoppeld aan de nabijheid van huizen, boerderijen of stapels stenen, wat mogelijk het voorkomen van de soort langs de nieuwe dijken van Oostelijk Flevoland verklaart (VAN WIJNGAARDEN ET AL. 1971).

Periode 1970-1988

De huisspitsmuis heeft zich in deze periode over vrijwel geheel Nederland verbreid. Slechts de veenweide- en zeekleigebieden van Noord- en Zuid-Holland zijn nog steeds grotendeels vrij van huisspitsmuizen. Het voormalige eiland Wieringen springt eruit als concentratiegebied. Uit de duinrand zijn naast enkele braakbalvondsten ook enkele vangsten die op begin van kolonisatie wijzen. De oorzaak van de uitbreiding wordt gezocht in de voortschrijdende verstedelijking. Hierdoor ontstaan nieuwe leefgebieden en verbindingzones, waardoor voorheen geïsoleerd liggende gebieden kunnen worden bereikt (HOEKSTRA 1992B). Van de Waddeneilanden is Schiermonnikoog sinds 1982 bezet (EGGENHUIZEN ET AL. 1983).

Periode 1989-2012

De kolonisatie van het westen van Nederland wordt voltooid. Het zeeklei- en veenweidegebied in Noord- en Zuid-Holland raakte volledig bezet, evenals de aansluitende duinrand. Op Ameland en Texel werden in 2006 voor het eerst huisspitsmuizen aangetroffen; de soort is er vermoedelijk aangevoerd met bouw materiaal of plantgoed (KOELMAN 2006, KOELMAN & HAARMSMA 2007). Het ontbreken van waarnemingen uit delen van de Veluwe, Oost- en West-Brabant

en Oost-Groningen is mogelijk het gevolg van een gebrek aan onderzoek.

Veranderingen en oorzaken

De toename van het aantal atlasblokken met meldingen van huisspitsmuizen – van 566 voor de periode 1970-1989 en 1319 voor de periode 1989-2012 – is zeker voor een deel het gevolg van intensivering van het inventarisatieonderzoek. Daarnaast heeft de soort zich de afgelopen decennia blijkbaar gestaag naar het noorden en westen verbreid en is nu nagenoeg het gehele land bezet. Het zal een kwestie van tijd zijn voordat de huisspitsmuis ook naar de resterende Waddeneilanden is verslept.

Bij de verbreiding spelen twee factoren een rol. De toename van de verstedelijking heeft gezorgd voor een toename van geschikte biotoop. Daarnaast werkt de stijging

◀ Huisspitsmuizen maken soms wel 20% van de in kerkuilbraakballen gevonden prooidieren uit.
Foto: André Eijkenaar.
Greater white-toothed shrews sometimes make up 20% of the prey remains found in barn owl pellets.

van de gemiddelde jaartemperatuur in de laatste decennia in het voordeel van de huisspitsmuis, die bekend staat als relatief warmteminnend (GENOUD & HUTTERER 1990).

Bedreigingen en bescherming

Op de Rode Lijst van 2007 heeft de huisspitsmuis de status 'thans niet bedreigd' (ZOOGDIERVERENIGING VZZ 2007). Desondanks dreigen enkele elkaar versterkende gevaren: voedseltekort, achteruitgang van habitatkwaliteit en vergiftiging. De hoeveelheid beschikbaar voedsel in de winter is bepalend voor de voorjaarsdichtheid van de soort, en huisspitsmuizen gedijen het best in een omgeving met een rijk leven aan ongewervelden. De huidige populariteit van een tuininrichting met worteldoek en grind maakt dat het ongewerveldenleven beperkt is. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen zorgt enerzijds voor een daling van het aantal ongewervelden, anderzijds voor accumulatie van gifstoffen bij de huisspitsmuis die daarvan eet (NAGEL 2005). Omdat de verstedelijking van Nederland nog steeds voortschrijdt, worden grotere delen van Nederland geschikt voor deze soort, waardoor de hoeveelheid geschikt leefgebied nog verder toeneemt. Echter doordat de menselijke leefomgeving steeds opgeruimder en netter wordt, neemt

de kwaliteit van het geschikte leefgebied voor de huisspitsmuis langzaam af. De verspreiding kan nog een fractie groeien, maar de populatiedichtheid zal langzaam dalen. Nochtans zijn voor deze soort geen specifieke beschermingsmaatregelen nodig, hooguit de achtertuin iets minder strak onderhouden.

Reinier W. Akkermans

SUMMARY

Greater white-toothed shrew *Crocidura russula*

As a rather thermophilic species, the greater white-toothed shrew is irresistibly drawn to built-up areas of the Netherlands, and more particularly to gardens. It is also found in humid areas, forests and thickets. The species first spread north and west in the second half of the 20th century. Key factors in the process were urbanisation and global warming. During the most recent period covered by this atlas, it also completed a successful move into peat meadow and marine clay areas. The only areas from which the greater white-toothed shrew is still absent are the Wadden Sea islands Vlieland and Terschelling.